

ANA ZDRAVKOVIĆ

PRAVO NA ŽIVOT SAGLEDANO KROZ PRIZMU APSOLUTNIH LJUDSKIH PRAVA

Podela na apsolutna i relativna ljudska prava prisutna je ne samo u teoriji već i u praksi međunarodnih sudova koji vrše nadzor nad poštovanjem različitih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima. Nedostaje, međutim, detaljnija analiza pojma apsolutnih ljudskih prava, kao i opšteprihvaćena lista prava koja se mogu svrstati u ovu kategoriju. Nakon rasprave o najprikladnijoj definiciji ovog pojma, autor ispituje da li se pravo na život može kvalifikovati kao apsolutno ljudsko pravo, odnosno da li su inherentna ograničenja svojstvena pravu na život prepreka takvoj kvalifikaciji. Postojanje i primena smrtne kazne u pojedinim državama ugovornicama međunarodnih ugovora o zaštiti ljudskih prava vodi zaključku da je pravo na život apsolutno zaštićeno samo u sistemu Saveta Evrope, čije su je članice potpuno napustile, dok se prema ostalim ugovorima i praksi njihovih nadzornih mehanizama, apsolutno zaštićenim mogu smatrati samo pojedini aspekti prava na život.

Ključne reči: *apsolutna ljudska prava, pravo na život, međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Evropska konvencija o ljudskim pravima, Američka konvencija o ljudskim pravima*

ŠTA SU APSOLUTNA LJUDSKA PRAVA

Mnogi međunarodni ugovori o ljudskim pravima dopuštaju opozivanje, derogaciju ljudskih prava, koja se mogu preduzeti u izuzetnim okolnostima javne opasnosti i podrazumevaju da se određena ljudska prava privremeno mogu suspendovati, odnosno staviti van snage.¹

Ana Zdravković, studentkinja doktorskih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

¹ Član 4. Pakta o građanskim i političkim pravima (UN General Assembly, *International Covenant on Civil and Political Rights*, 16 December 1966, UNTS vol. 999, p. 171), član 15. Evropske konvencije o ljudskim pravima (Council of Europe, *European Convention for the Protection of*

Osim derogacije, ograničenja ljudskih prava postoje i u vidu inherentnih (ugrađenih) ograničenja, koja su precizno nabrojana i definisana odstupanja od određenog ljudskog prava ili slobode, odnosno slučajevi koji se neće smatrati povredom tog prava.²

Naposletku, teorija ljudskih prava prepoznala je i fakultativna ograničenja ljudskih prava, prema kojima je država uvek ovlašćena da u skladu sa zakonom, po različitim osnovama i u opštem društvenom interesu, ograniči uživanje pojedinih prava i sloboda.³ Za njih je karakterističan test proporcionalnosti, jer država, a kasnije i sud prilikom provere opravdanosti ograničenja, balansira između individualnog interesa, ljudskog prava i nekog kolektivnog interesa u konkretnom slučaju.

Razumevanje različitih oblika ograničenja važno je za raspravu o apsolutnim ljudskim pravima. Naime, svi međunarodni ugovori koji dopuštaju derogaciju ljudskih prava istovremeno navode i prava koja se nikada ne mogu staviti van snage.⁴ Otuda inspiracija doktrini da prepozna poseban značaj ne-derogativnih prava i opiše ih kao apsolutna⁵, neprikosnoveni⁶, čak i osnovna (fundamentalna)⁷ prava. Međutim, ne postoji opšteprihvaćena definicija pojma apsolutnih ljudskih prava.

Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, 4 November 1950, ETS 5) i član 27. Američke konvencije o ljudskim pravima (Organization of American States, *American Convention on Human Rights, "Pact of San José"*, Costa Rica, 22 November 1969). Jedino Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda ne sadrži klauzulu o derogaciji (Organization of African Unity, *African Charter on Human and Peoples' Rights ("Banjul Charter")*, 27 June 1981, CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58).

² Tipičan primer je član 5. Evropske konvencije o ljudskim pravima koji garantuje slobodu i bezbednost ličnosti, ali istovremeno predviđa u kojim slučajevima se, u skladu sa zakonom propisanim postupkom, lice može lišiti slobode.

³ Milan Paunović, Boris Krivokapić, Ivana Krstić, *Međunarodna ljudska prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014, str. 69.

⁴ S obzirom da Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda ne sadrži klauzulu o derogaciji, one neće biti predmet analize u ovom radu.

⁵ *Ibidem*, str. 66; Šabas kroz ceo Komentar Evropske konvencije o ljudskim pravima deli prava na apsolutna i ona koja to nisu, William Anthony Shabas, *The European Convention on Human Rights: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2015.

⁶ Dragoljub Popović, Violeta Beširević, Slavoljub Carić, Marija Draškić i dr., *Komentar Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, Službeni glasnik, Beograd, 2017, str. 378.

⁷ Vojin Dimitrijević, Dragoljub Popović, Tatjana Papić, Vesna Petrović, *Međunarodno pravo ljudskih prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2007, str. 128.

Prema jednoj grupi autora, apsolutna prava se ne mogu ograničiti ni suspendovati, bez obzira na vrstu vanrednih okolnosti u kojima se država zatekla.⁸ To bi bila ekstenzivna definicija, po kojoj se radi o pravima koja ne samo da se ne mogu derogirati tokom rata ili druge javne opasnosti već ni tokom redovnih okolnosti ne mogu trpeti bilo kakva ograničenja.⁹

Drugi smatraju da se radi samo o pravima čiji opoziv nije moguć ni pod kakvim okolnostima¹⁰, te se restriktivno fokusiraju na podelu prema kriterijumu da li je derogacija moguća ili nije.¹¹ Među ovim autorima vlada stanovište da je ne-derogativni karakter prava toliko važan da normi daje poseban kvalitet, pa pojedini čak i tvrde da bi svaka dodatna kvalifikacija norme kao kogentne norme međunarodnog prava, bila izlišna i nepotrebna¹².

Suprotno stanovište zastupaju oni koji apsolutna prava određuju kao prava kod kojih nije moguće primeniti test proporcionalnosti, odnosno prava koja se ne mogu ograničiti, bez obzira na mogućnost ili nemogućnost njihove derogacije.¹³

Ipak, ne-derogativni karakter prava ne bi trebalo potceniti. Kao što je već objašnjeno, derogacija je krajnja mera, dozvoljena samo izuzetno, u vanrednim okolnostima, i podvrgnuta je različitim oblicima nacionalne i međunarodne kontrole, kao i mnogim proceduralnim zahtevima u vidu obaveznih obaveštenja, proglašenja i vremenskih ograničenja.¹⁴ Dakle, i pored krajnje izuzetnosti ove mere, ona se nikada ne može primeniti na određena prava, zbog čega je malo argume-

⁸ Olivier De Schutter, *International Human Rights Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, str. 295; M. Paunović, B. Krivokapić, I. Krstić, str. 66.

⁹ Cornelis Kees Wouters, "International Refugee and Human Rights Law: Partners in Ensuring International Protection and Asylum", *Routledge Handbook of International Human Rights Law* (eds. Scott Sheeran, Sir Nigel Rodley), Routledge, 2013, str. 234–235.

¹⁰ David Dyzenhaus, "States of Emergency", *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law* (eds. Michel Rosenfeld, Andras Press), Oxford University Press, Oxford, 2012, str. 444–445.

¹¹ V. Dimitrijević, D. Popović, T. Papić, V. Petrović, str. 128.

¹² Harmen van der Wilt, "On the Hierarchy between Extradition and Human Rights", *Hierarchy in International Law: The Place of Human Rights* (eds. Erika De Wet, Jure Vidmar), Oxford University Press, Oxford, 2012, str. 154

¹³ Yutaka Arai-Takanashi, "Proportionality", *The Oxford Handbook of International Human Rights Law* (ed. Dinah Shelton), Oxford University Press, Oxford, 2013, str. 10. Posebno mesto među njima zauzima profesor Šainin, koji smatra da ne-derogativni karakter prava ne znači da su ona hijerarhijski iznad drugih, te koncipira posebnu teoriju o jezgru, suštini ljudskih prava koja su apsolutno zaštićena, Martin Scheinin, "Core Rights and Obligations", *The Oxford Handbook of International Human Rights Law* (ed. D. Sheldon), 2013, str. 2–7.

¹⁴ D. Popović, V. Beširević, S. Carić, M. Draškić i dr, str. 377. Proceduralne obaveze država, iako imaju isti cilj i suštinu, razlikuju se u međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima.

nata protiv stava da je ne-derogativnost suštinska karakteristika apsolutnih prava. Teško se može braniti i teza da kod ovih prava ima mesta primeni testa proporcionalnosti, ne samo usled njihovog očiglednog značaja, već pre svega zbog činjenice da nisu fakultativno ograničena u međunarodnim ugovorima.¹⁵ Ostaje sporno da li se prava koja sadrže inherentna ograničenja mogu nazvati apsolutnim. Pitanje je od posebne važnosti imajući u vidu da je jedno od ne-derogativnih prava u koja su ugrađena ograničenja, pravo na život.

PRAVO NA ŽIVOT KAO APSOLUTNO LJUDSKO PRAVO U DOKTRINI

Pravo na život opisano je kao osnovno pravo, bez čije zaštite se ne mogu ostvarivati druga prava, jer su uslovljena postojanjem života¹⁶, kao najfundamentalnije pravo¹⁷, glavno ljudsko pravo¹⁸, pravo koje je deo jezgra, suštine ljudskih prava¹⁹, čak i imperativna, kogentna norma međunarodnog prava²⁰. Za pristalice prirodnopravne škole pravo na život se pretpostavlja i ne zavisi od posebne zaštite pozitivnog prava.²¹ Stoga, mnogi autori kvalifikuju pravo na život kao apsolutno ljudsko pravo.²²

Međutim, nisu malobrojni ni oni koji smatraju da apsolutni karakter uživa samo zabrana samovoljnog i arbitrarnog lišenja života²³ ili mu čak u potpunosti

¹⁵ Izuzetak predstavlja sloboda ispoljavanja veroispovesti ili ubeđenja, koja se prema članu 18. stav 3. Pakta o građanskim i političkim pravima i članu 12. stav 3. Američke konvencije o ljudskim pravima mogu podvrći fakultativnim ograničenjima, zbog čega se može tvrditi da ovaj aspekt slobode ne uživa apsolutnu zaštitu.

¹⁶ M. Paunović, B. Krivokapić, I. Krstić, str. 128.

¹⁷ Arthur Delafield Smith, *The Right to Life*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1955.

¹⁸ Bertrand G. Ramcharan (ed.), *The Right to Life in International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1985, str. 18–19.

¹⁹ Dissenting Opinion of Judge Weeramantry, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, str. 506.

²⁰ A. Redelbach, "Protection of the Right to Life of Law and by Other Means", *The Right to Life in International Law* (ed. B. G. Ramcharan), Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1985, str. 182.

²¹ V. Dimitrijević, D. Popović, T. Papić, V. Petrović, str. 142.

²² C. K. Wouters, str. 235; Hugo Bedau, "The Right to Life", *The Monist*, 1968, str. 553. U kontekstu Evropske konvencije o ljudskim pravima, v. Ivana Krstić, Tanasije Marinković, *Evropsko pravo ljudskih prava*, Savet Evrope, Beograd, 2016, str. 116.

²³ M. Paunović, B. Krivokapić, I. Krstić, str. 128; V. Dimitrijević, D. Popović, T. Papić, V. Petrović, str. 142.

odriču apsolutni karakter²⁴, jer je u nekim situacijama lišenje života dozvoljeno, poput smrtne kazne, lišenja života od strane pripadnika državnih službi obezbeđenja ili tokom ratnih sukoba.

Tu je, dakle, implicitna nedoslednost koja prati dilemu kako neko pravo, koje je i samom definicijom ograničeno, može biti apsolutno pravo. Jedno od teorijskih objašnjenja je da nije život apsolutno zaštićen, već je *topravo* na život.²⁵ S obzirom da je njegova sadržina kompleksna, te podrazumeva negativan i pozitivan aspekt, kao i određene izuzetke, jasno je da iz njega ne proizlazi da je život nepovrediv u svim okolnostima.

Pravo na život podrazumeva negativnu obavezu države da se uzdrži od lišenja života i pozitivnu obavezu da preduzme sve razumne mere kako bi zaštitila pravo na život pojedincima u svojoj nadležnosti, ne samo od povreda koje dolaze od države i njenih službenika, već i od privatnih lica.²⁶ Takođe, važna je i obaveza države da, u slučajevima lišenja života, sprovede efikasnu i delotvornu istragu, kako bi rasvetlila konkretan događaj i kaznila izvršioce.²⁷ Ova obaveza države postoji i u situacijama u kojima nije došlo do namernog i neposrednog lišenja života, već povrede koja za posledicu ima prevremeni gubitak života ili samo ugrožavanje života.²⁸ Sprovođenje efikasne i delotvorne istrage od posebne važnosti je u slučajevima koji se odnose na prinudne nestanke, odnosno lica lišena slobode od strane države, koja su nakon toga nestala ili su pronađena mrtva.²⁹ Naposlet-

²⁴ Rhona K. M. Smith, "The Right to Life", *Text book on International Human Rights* (ed. Rhona K. M. Smith), Oxford University Press, Oxford, 2014, str. 223; D. Popović, V. Beširević, S. Carić, M. Draškić i dr, str. 48.

²⁵ B. G. Ramcharan, str. 2.

²⁶ UN Human Rights Committee, *CCPR General Comment No. 36 on Article of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the Right to Life*, CCPR/C/GC/36, 30 October 2018, para. 7; I. Krstić, T. Marinković, str. 116.

²⁷ UN Human Rights Committee, *CCPR General Comment No. 36 on Article of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the Right to Life*, paras. 27–28; ECtHR, *Skendžić and Krznarić v. Croatia*, App. No. 16212/08, Judgment of 20 January 2011, para. 77.

²⁸ Radi se o slučajevima iz prakse Evropskog suda za ljudska prava, kada je, na primer, lice prevremeno izgubilo život usled infekcije HIV virusom tokom transfuzije krvi, ECtHR, *X v. France*, App. No. 18020/91, Judgment of 31 March 1992, para. 47; kada je smrt nastupila kao posledica teških telesnih povreda, ECtHR, *Velikova v. Bulgaria*, App. No. 41488/98, Judgment of 18 May 2000, para. 83; ili kada je izloženost radioaktivnom zračenju izazvala leukemiju, ECtHR, *L.C.B. v. the United Kingdom*, App. No. 23413/94, Judgment of 09 June 1998, para. 36.

²⁹ UN Human Rights Committee, *CCPR General Comment No. 36 on Article of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the Right to Life*, para. 58; IACHR, *Velasquez Rodriguez v. Honduras*, Judgment of 29 July 1998, paras. 174, 177;

ku, pravo na život štiti pojedince i od proterivanja ili ekstradicije u zemlju u kojoj im pretila opasnost od povrede prava na život.³⁰

Države ugovornice međunarodnih ugovora koji zabranjuju derogaciju prava na život uvek moraju poštovati navedene obaveze, bez obzira da li se radi o redovnim ili vanrednim okolnostima. Ipak, za odgovor na pitanje da li se pravo na život može smatrati apsolutno zaštićenim ili su to samo neki njegovi aspekti, potrebno je analizirati svaki relevantni međunarodni ugovor o ljudskim pravima, kao i praksu njihovih nadzornih mehanizama.

PRAVO NA ŽIVOT KAO APSOLUTNO LJUDSKO PRAVO U UNIVERZALNOM SISTEMU ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA

Pravo na život je zajemčeno članom 6. Pakta o građanskim i političkim pravima, dok je članom 4. stav 2. Pakta zabranjena njegova derogacija. Komitet za ljudska prava je u Opštem komentaru broj 6. istakao da je pravo na život vrhovno pravo, ne-derogativnog karaktera i da ga ne bi trebalo restriktivno tumačiti³¹, dok ga je u Opštem komentaru broj. 14 okarakterisao kao osnovu svih ljudskih prava³². Navedeno je potvrdio i u najnovijem Opštem komentaru broj. 36 iz 2018. godine, uz dodatak da je pravo na život od suštinske važnosti kako za pojedinca, tako i za društvo u celini.³³ Istakao je da se radi o pravu koje je inherentno svakom ljudskom biću, čija delotvorna zaštita predstavlja preduslov za uživanje svih ostalih ljudskih prava.³⁴ Međutim, Komitet za ljudska prava je u ovom komentaru izričito priznao da pravo na život nije apsolutno.³⁵ Mada Pakt ne navodi dopuštene osnove za lišenje života, činjenica da član 6. zabranjuje arbitrarno lišenje života implicitno ukazuje na to da postoje situacije u kojima ono nije arbitrarno.³⁶

³⁰ UN Human Rights Committee, *CCPR General Comment No. 36 on Article of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the Right to Life*, para. 30; UN Human Rights Committee, *Kindler v. Canada*, Communication No. 470/1991, 11 November 1993, para. 13.1–13.2; I. Krstić, T. Marinković, str. 116.

³¹ UN Human Rights Committee, *CCPR General Comment No. 6: The Right to Life (Article 6)*, 30 April 1982, para. 1.

³² UN Human Rights Committee, *CCPR General Comment No. 14: Article 6 (The Right to Life)*, 1984, para. 1.

³³ UN Human Rights Committee, *CCPR General Comment No. 36 on Article of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the Right to Life*, CCPR/C/GC/36, 30 October 2018, para. 2.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, para. 10.

³⁶ *Ibidem*.

Takvi izuzetni slučajevi moraju biti predviđeni zakonom i praćeni efektivnim institucionalnim merama zaštite koje bi sprečile da lišenje života pređe u sferu arbitrarnosti.³⁷ Primer situacije u kojoj član 6. ne bi bio povređen je samoodbrana, odnosno odbrana drugog od napada koji ugrožava život.³⁸ Upotreba smrtonosne sile od strane državnih službenika, u cilju sprovođenja zakona, mora biti izuzetna mera kojoj se pribegava samo kada je to neophodno radi zaštite života ili sprečavanja ozbiljne povrede od neposredne opasnosti.³⁹ Međutim, prema stavu Komiteta, ta se mera ne može koristiti u cilju sprečavanja bekstva pritvorenika ili osuđenika koji ne predstavljaju ozbiljnu i neposrednu pretnju po život ili fizički integritet drugih ljudi.⁴⁰ Po ovom pitanju je, dakle, Komitet otišao dalje u zaštiti prava na život od teksta Evropske konvencije, s obzirom da njen član 2. stav 1. tačka 2) predviđa da se lišenje života koje proistekne iz upotrebe sile koja je apsolutno neophodna da bi se izvršilo zakonito hapšenje ili sprečilo bekstvo lica zakonito lišenog slobode, neće smatrati protivnim ovom članu. Ipak, Evropski sud za ljudska prava je u praksi precizirao ovaj izuzetak tako da zahteva da osoba čije se bekstvo sprečava ili hapšenje pokušava mora predstavljati opasnost po život ili fizički integritet drugih, a u obzir će se uzeti i da li je krivično delo, koje joj se stavlja na teret, delo sa elementima nasilja.⁴¹ Ovako usko tumačenje osnovnog teksta Konvencije vodi zaključku da su i Evropski sud i Komitet saglasni u stavu da država mora biti sposobna da primeni druge, blaže mere kako bi sprečila bekstvo ili, ako do njega i dođe, da pronade alternativni način za rešenje problema, a ne da se opredeli za upotrebu smrtonosne sile.

U svakom slučaju, prema stavu Komiteta, namerno lišenje života može biti izuzetno dopušteno samo ako je neophodno kako bi se zaštitio život od neposredne opasnosti.⁴²

³⁷ *Ibidem*, para. 10.

³⁸ *Ibidem*, para. 12. Upotrebljena sila mora biti neophodna u kontekstu opasnosti od koje se brani, mora biti poslednje sredstvo, jer su alternativna, blaža sredstva iscrpljena ili nisu adekvatna konkretnoj situaciji, mora biti proporcionalna opasnosti, usmerena isključivo na napadača, dok opasnost mora biti takva da može voditi neposrednoj smrti ili ozbiljnoj povredi.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ ECtHR, *Nachova and Others v. Bulgaria*, App. Nos. 43577/98, 43579/98, Judgment of 6 July 2005, para. 107.

⁴² UN Human Rights Committee, *CCPR General Comment No. 36 on Article of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the Right to Life*, para. 12. Od država se očekuje da preduzmu sve potrebne mere za sprečavanje arbitrarnog lišenja života od strane njihovih službenika, poput zakonske regulative, obaveznog izveštavanja, istraga i snabdevanja snaga bezbednosti efektivnom, ali manje smrtonosnom opremom, *ibidem*, para. 13.

Jedini izričit izuzetak od prava na život koji propisuje Pakt je smrtna kazna iz člana 6. stav 2. čija je primena ograničena samo na države koje je još nisu ukinule i na najteže zločine. Komitet za ljudska prava istakao je da je državama koje su ukinule smrtnu kaznu, ratifikacijom Drugog opcionog protokola uz Pakt iz 1989. godine⁴³ ili usvajanjem drugog međunarodnog instrumenta sa istim ciljem, zabranjeno da je ponovo uvedu.⁴⁴ Takođe, pojašnjeno je da se standard “najteži” zločin odnosi samo na krivična dela koja uključuju namerno lišenje života⁴⁵ i da nadležni sud koji izriče smrtnu kaznu mora biti ustanovljen zakonom, nezavisan od izvršne i zakonodavne vlasti i nepristrasan.⁴⁶

Države koje nisu ukinule smrtnu kaznu dužne su da poštuju član 7. Pakta i zabranu mučenja, svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, te ne smeju primenjivati metode za izvršenje smrtne kazne koje se smatraju suprotnim ovom članu, jer je takvo izvršenje arbitrarno lišenje života i predstavlja povredu članova 6. i 7. Pakta.⁴⁷ Isto važi i za smrtnu kaznu izrečenu u postupku u kome nisu poštovani standardi pravičnog suđenja iz člana 14. Pakta⁴⁸ ili smrtnu kaznu izrečenu na diskriminatorски način protivno članu 26. Pakta⁴⁹.

Obaveza država da poštuju i zaštite pravo na život podrazumeva i da se moraju uzdržati od deportacije, proterivanja i izručenja pojedinaca u države u kojima postoji realan rizik da će im pravo na život biti povređeno.⁵⁰ Ta je obaveza šira od principa *non-refoulement* iz međunarodnog izbegličkog prava, jer se odnosi na sve strance, a ne samo na one koji imaju izbeglički status.⁵¹

⁴³ UN General Assembly, *Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, Aiming at the Abolition of the Death Penalty*, A/RES/44/128, 15 December 1989.

⁴⁴ *Ibidem*, para. 34.

⁴⁵ *Ibidem*, para. 35.

⁴⁶ *Ibidem*, para. 45.

⁴⁷ *Ibidem*, para. 40. Takve metode su, na primer, kamenovanje, injekcije neproverenim smrtonosnim supstancama, gasne komore, spaljivanje ili javne egzekucije. Takođe, protivnim članu 7. smatraće se i propust da se okrivljeni obavesti o tačnom datumu kada će smrtna kazna biti izvršena.

⁴⁸ *Ibidem*, para. 41.

⁴⁹ *Ibidem*, paras. 44, 61.

⁵⁰ *Ibidem*, para. 30. Takav rizik mora biti individualizovan, vid. i UN Human Rights Committee, *Dauphin v. Canada*, Communication No. 1792/2008, 28 July 2009, para. 7.4. Primera radi, zabranjeno je izručenje pojedinca iz države u kojoj je ukinuta smrtna kazna u državu u kojoj još uvek nije, osim ako država pruži kredibilne i efektivne garancije da smrtna kazna neće biti izrečena ili izvršena, *ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

Naposletku, Komitet je podržao države da potpuno ukinu smrtnu kaznu jer je to ne samo poželjno već i neophodno radi unapređenja ljudskog dostojanstva i progresivnog razvoja ljudskih prava.⁵²

Osim što je sistematizovao i pojasnio standarde i obaveze koje pravo na život podrazumeva, Komitet nije bio spreman da ozbiljnije doprinese razvoju ljudskih prava i utvrdi da smrtna kazna kao takva predstavlja kaznu nečovečnog ili ponižavajućeg karaktera, te da njeno izricanje uvek vodi povredi člana 7. Pakta. Takav stav bio bi u saglasnosti sa praksom Evropskog suda za ljudska prava i možda bi delovao kao odlučujući podsticaj za države koje je još uvek nisu ukinule. Umesto toga, istakao je da je okolnost da sve više država ratifikuje Drugi opciono protokol uz Pakt i druge međunarodne sporazume koji zabranjuju smrtnu kaznu, kao i praksa njenog ukidanja mogu dovesti do toga da se smrtna kazna smatra suprotnom članu 7. Pakta, kao i da bi takav razvoj prava bio u duhu Pakta i Drugog opcionog protokola.⁵³ Istini za volju, ni Evropski sud nije bio dovoljno hrabar da preuranjeno kvalifikuje smrtnu kaznu protivnom članu 3. već je obazrivo čekao da je skoro sve države ugovornice ukinu. Razlika je *samo* u tome što se Evropski sud ovim pitanjem bavio pre više od jedne decenije.

U svakom slučaju, očigledno je da se tek nakon potpunog ukidanja smrtno kazne, od Komiteta može očekivati da pravo na život kvalifikuje kao apsolutno ljudsko pravo.

PRAVO NA ŽIVOT KAO APSOLUTNO LJUDSKO PRAVO U REGIONALNIM SISTEMIMA ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA

Evropska konvencija o ljudskim pravima

U okviru Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP)⁵⁴ pravo na život je garantovano članom 2, koji je Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) opisao kao “jednu od najfundamentalnijih odredbi Konvencije”⁵⁵, “odredbu koja štiti osnovne vrednosti demokratskog društva Saveta Evrope”⁵⁶, a pravo na život kao “jedno od najvažnijih prava”⁵⁷. Odredba člana 15. stav 2. EKLJP ne dopušta deroga-

⁵² *Ibidem*, para. 50.

⁵³ *Ibidem*, para. 51.

⁵⁴ Council of Europe, *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14*, 4 November 1950, ETS 5.

⁵⁵ ECtHR, *Šilih v. Slovenia*, App. No. 71463/01, Judgment of 9 April 2009, para. 147.

⁵⁶ ECtHR, *McCann and Others v. the United Kingdom*, App. No. 18984/91, Judgment of 27 September 1995, para. 147.

⁵⁷ ECtHR, *Stewart v. the United Kingdom*, App. No. 10044/82, Decision of 10 July 1984, para. 162.

ciju člana 2. u doba rata ili druge javne opasnosti koja prethodi opstanku nacije, osim u pogledu smrti prouzrokovane zakonitim ratnim postupcima⁵⁸. Cilj člana 15. je da zaštiti fundamentalne vrednosti Konvencije, među kojima je i pravo na život.⁵⁹

Međutim, odredba člana 2. stav 2. predviđa da se lišenje života koje proistekne iz upotrebe sile, a ona je apsolutno neophodna radi ostvarenja nekog od nabrajanih legitimnih ciljeva, neće smatrati protivnim ovom članu. Ovo inherentno ograničenje ne podrazumeva slučajeve u kojima je namerno lišenje života dopušteno, već u kojima je ono neželjena posledica upotrebe sile.⁶⁰ Dakle, smrtonosna sila mora biti neophodna u konkretnom slučaju i upotrebljena na način da se rizik od smrtnog ishoda svede na minimum.⁶¹ Tako je u slučaju kada je naoružano lice pobeglo u stambenu zgradu iz koje nije moglo dalje da beži, ESLJP utvrdio da upotreba sile nije bila neophodna i proporcionalna legitimnom cilju, jer državni organi nisu koristili bilo kakvu strategiju da smanje potrebu za upotrebom sile, nisu obavestili lice o nameri upotrebe sile, niti su pokušali da pregovaraju ili na drugi način spreče otvaranje vatre, što je sve dovelo do povrede člana 2.⁶² Dakle, Sud će prilikom procene “apsolutne neophodnosti” upotrebe sile uzeti u obzir sve prateće okolnosti, poput planiranja i kontrole akcija koje preduzimaju organi vlasti.⁶³ Stoga, kad god se radi o upotrebi vatrenog oružja od strane pripadnika državnih organa, u cilju sprovođenja zakona, uvek bi trebalo prvo ispaliti pucanj upozorenja.⁶⁴ Ako se sila koristi protiv lica koje nije naoružano, Sud će to uzeti u obzir kao jednu od odlučujućih okolnosti u proceni neophodnosti upotrebe sile.⁶⁵ Primer situacije u kojoj je Sud smatrao da je upotreba sile bila opravdana odnosi

⁵⁸ Može se postaviti pitanje saglasnosti dela odredbe koji glasi “zakonitim ratnim postupcima” sa Poveljom UN i kognitivnom normom međunarodnog prava o zabrani upotrebe sile. Stoga bi je trebalo tumačiti tako da se odnosi samo na slučajeve samoodbrane i prinudne mere Saveta bezbednosti preduzete u skladu sa Glavom VII Povelje UN.

⁵⁹ ECtHR, *Guide on Article 15 of the Convention – Derogation in Time of Emergency*, Council of Europe, 2019, str. 5.

⁶⁰ ECtHR, *Giuliani and Gaggio v. Italy*, App. No. 23458/02, Judgment of 24 March 2011, para. 175.

⁶¹ ECtHR, *Ergiv. Turkey*, App. No. 66/1997/850/1057, Judgment of 28 July 1998, para. 79.

⁶² ECtHR, *Vachkov v. Bulgaria*, App. No. 2747/02, Judgment of 8 July 2010, paras. 75-77.

⁶³ ECtHR, *McCann and Others v. the United Kingdom*, para. 149.

⁶⁴ ECtHR, *Makbule Kaymaz and Others v. Turkey*, App. No. 651/10, Judgment of 25 February 2014, para. 99; ECtHR, *Aydan v. Turkey*, App. No. 16281/10, Judgment of 12 March 2013, para. 66; ECtHR, *Andreou v. Turkey*, App. No. 45653/99, Judgment of 27 October 2009, para. 54. Može se koristiti i verbalno upozorenje, ECtHR, *McCann and Others v. the United Kingdom*, para. 148.

⁶⁵ ECtHR, *Solomou and Others v. Turkey*, App. No. 36832/97, Judgment of 24 June 2008, para. 75; ECtHR, *Kallis and Androulla Panayiv. Turkey*, App. No. 45388/99, Judgment of 27 October 2009, para. 63.

se na slučaj kada je lice prilikom hapšenja prvo pucalo na policiju, koja je potom, otvaranjem vatre, zapravo postupala u samoodbrani.⁶⁶

Iz ovih nekoliko primera očigledno je da ESLJP primenjuje test proporcionalnosti u kontekstu prava na život. Iako se ne radi o tipičnom testu proporcionalnosti, karakterističnom za fakultativna ograničenja ljudskih prava, te ga Sud češće naziva testom neophodnosti, ipak je na delu svojevrсно balansiranje u kome se sa jedne strane nalazi pravo na život, a s druge neki od legitimnih ciljeva iz Konvencije. I Sud je istakao da konstrukcija “apsolutno neophodna sila” ukazuje da “stroži i ubedljiviji test neophodnosti mora biti primenjen u odnosu na onaj koji se primenjuje prilikom procene da li je postupanje države bilo ‘neophodno u demokratskom društvu’, u skladu sa stavom 2. člana 8. ili člana 11. EKLJP”⁶⁷, kao i da “upotreba sile mora biti striktno proporcionalna postizanju ciljeva iz člana 2. stav 2. EKLJP”⁶⁸. Koliko god strog taj test proporcionalnosti bio, nespojiv je sa apsolutnim pravima. Pravo koje je apsolutno zaštićeno ne može biti stavljeno na tas vage protiv bilo kog drugog prava ili interesa, osim možda prava koje uživa istu zaštitu.⁶⁹ U suprotnom, ono više nije apsolutno zaštićeno.

Međutim, ako bi se legitimni ciljevi tumačili restriktivno, tako da štite živote drugih lica, možda teza o apsolutnoj zaštiti prava na život i dalje može da opstane.

Prvi legitimni cilj je zaštita lica od nezakonitog nasilja. Preciznije, službeno lice se može osloboditi odgovornosti za lišenje života ako dokaže da je iskreno verovalo da je sila koju primenjuje apsolutno neophodna radi otklanjanja opasnosti po sopstveni život ili život drugog lica.⁷⁰ Tako je u jednom od slučajeva ESLJP smatrao da je upotreba sile od strane pripadnika službi bezbednosti bila u skladu sa članom 2. jer je cilj bio odbrana života talaca.⁷¹

⁶⁶ ECtHR, *Guülen v. Turkey*, App. No. 28226/02, Judgment of 14 October 2008, para. 38; ECtHR, *Kasa v. Turkey*, App. No. 45902/99, Judgment of 20 May 2008, paras. 86–88.

⁶⁷ ECtHR, *Giuliani and Gaggio v. Italy*, App. No. 23458/02, Judgment of 24 March 2011, para. 176; ECtHR, *Shchiborshch and Kuzmina v. Russia*, App. No. 5269/08, Judgment of 16 January 2014, para. 205.

⁶⁸ ECtHR, *Giuliani and Gaggio v. Italy*, para. 176; ECtHR, *Sultan Karabulut v. Turkey*, App. No. 45784/99, Judgment of 19 September 2006, para. 50.

⁶⁹ Tako bi se mogla objasniti opravdanost samoodbrane, u kojoj se lice lišava života kako bi se zaštitio život drugog lica. U kontekstu teze da se test proporcionalnosti ne primenjuje kod apsolutnih prava, važno je pomenuti i suprotan stav ESLJP da je “potraga za pravičnom ravnotežom između opštih interesa društva i zaštite fundamentalnih prava pojedinaca inherentna celoj EKLJP”. Za navedeno vid. ECtHR, *Öcalan v. Turkey*, App. No. 46221/99, Judgment of 12 May 2005, para. 88.

⁷⁰ D. Popović, V. Beširević, S. Carić, M. Draškić i dr., str. 50.

⁷¹ ECtHR, *Andronicou and Constantinou v. Cyprus*, App. No. 25052/94, Judgment of 9 October 1997, para. 194.

Naredni legitimni cilj je zakonito hapšenje ili sprečavanje bekstva lica zakonito lišenog slobode, koji je ESLJP precizirao rečima: “priebegavanje potencijalno smrtonosnoj sili se ne može smatrati apsolutno neophodnim, kada je poznato da osoba koju bi trebalo uhapsiti ne ugrožava život ili telo, kao i da nije osumnjičena za krivično delo sa elementima nasilja”.⁷² Zato bi i njega trebalo usko tumačiti, tako da ovlašćuje državne službenike da upotrebe silu samo u cilju zaštite života. U svetlu savremenih tehnologija i opreme, od države se razumno može očekivati da spreči bekstvo, odnosno privede pravdi svako lice na njenoj teritoriji, bez ugrožavanja života.

Ni lišenje života upotrebom sile koja je apsolutno neophodna prilikom zakonitih mera koje se preduzimaju u cilju suzbijanja nereda ili pobune neće biti suprotno članu 2. EKLJP. “Nered” i “pobuna” su autonomni pojmovi, čije značenje nije do kraja definisano od strane strazburških organa. Komisija za ljudska prava je u predmetu *Stjuart protiv Ujedinjenog Kraljevstva* zaključila da se “svako okupljanje neprijateljski nastrojenih 150 ljudi, koji na patrolu policije bacaju kamenice, kojima mogu da nanesu ozbiljne povrede, smatra neredom”.⁷³ Ponovo, lišenje života bi se i u ovom slučaju moglo opravdati samo ako su nered ili pobuna takvog karaktera da predstavljaju opasnost po život, te je njihovo suzbijanje neophodno radi zaštite ovog dobra.

Smrtna kazna, koja mora biti izrečena presudom suda i predviđena zakonom, propisana je članom 2. stav 1. EKLJP kao izuzetak od prava na život. Međutim, Protokolom broj 6. uz Konvenciju iz 1984. godine smrtna kazna je ukinuta, uz mogućnost njene primene samo u doba rata ili neposredne ratne opasnosti.⁷⁴ Do potpunog ukidanja smrtne kazne u svim okolnostima došlo je stupanjem na snagu Protokola broj 13. uz Konvenciju iz 2002. godine.⁷⁵ Ovim Savet Evrope po-

⁷² ECtHR, *Nachovaand Others v. Bulgaria*, App. Nos. 43577/98, 43579/98, Judgment of 6 July 2005, para. 107. Navedeno važi čak i u slučaju da postoji rizik da se zbog uzdržavanja od upotrebe sile, lice ne uhapsi, *ibidem*.

⁷³ ECtHR, *Stewart v. the United Kingdom*, para. 162. Neredom su smatrane i nasilne demonstracije uperene protiv snaga bezbednosti, u kojima je učestvovalo nekoliko hiljada ljudi, ECtHR, *Güleç v. Turkey*, App. No. 21593/93, Judgment of 27 July 1998, paras. 69–73.

⁷⁴ Council of Europe, *Protocol 6 to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms concerning the Abolition of the Death Penalty*, 28 April 1983, ETS 114. Sve države ugovornice su ga ratifikovale, osim Rusije koja je više ne primenjuje u praksi.

⁷⁵ Council of Europe, *Protocol 13 to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms on the Abolition of the Death Penalty in All Circumstances*, 3 May 2002, ETS 187. Do sada su ga sve države ugovornice ratifikovale, osim Jermenije koja ga je samo potpisala, dok ga Azerbejdžan i Rusija nisu ni potpisale ni ratifikovale.

staje jedina regionalna organizacija čije države potpuno napuštaju smrtnu kaznu, a pravo na život dobija najširu zaštitu.

Odnos ESLJP prema smrtnoj kazni godinama se razvijao. Najpre je u slučaju *Soering protiv Ujedinjenog Kraljevstva* iz 1989. godine istakao da “smrtna kazna više faktički ni ne postoji u državama ugovornicama u vreme mira”.⁷⁶ Međutim, odbio je stav o suprotnosti smrtne kazne sa članom 3. s obzirom da “namera tvoraca Konvencije nije mogla biti da član 3. podrazumeva opštu zabranu smrtne kazne, jer bi time poništio jasnu odredbu člana 2”.⁷⁷ U svakom slučaju, “usvajanje Protokola broj 6. pokazalo je nameru država ugovornica da redovnim putem izmene osnovni tekst Konvencije i uvedu novu obavezu koja se odnosi na ukidanje smrtne kazne u vreme mira”.⁷⁸

U predmetu *Odžalan protiv Turske* iz 2005. godine, Sud je otišao korak dalje. Uzeo je u obzir okolnost da je “43 od ukupno 44 države, ukinulo smrtnu kaznu, da je Rusija više ne primenjuje u praksi iako ju je zadržala u zakonodavstvu, kao i da je jedan od uslova za prijem u članstvo u Savet Evrope, zahtev da buduća članica eliminiše smrtnu kaznu iz svog krivičnog zakonodavstva”.⁷⁹ Konstatovao je i da su neke od država u datom trenutku potpisale Protokol broj 13, te priznao da se tretman smrtne kazne značajno izmenio, ali nije smatrao da je neophodno da zauzme čvrst stav o tome da li smrtna kazna predstavlja povredu člana 3. EKLJP.⁸⁰

Tek je u predmetu *Al - Sadun i Mufdi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* iz 2010. godine ESLJP prihvatio da je član 2. EKLJP izmenjen tako da zabranjuje smrtnu kaznu u svim okolnostima, s obzirom da su skoro sve države članice Saveta Evrope potpisale i ratifikovale Protokol broj 13, a praksa ukidanja smrtne kazne je konzistentna.⁸¹ Zato član 2. više ne predstavlja prepreku kvalifikaciji smrtne kazne kao nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja.⁸² Shodno standardima iz prakse ESLJP, postupanjemora dostići minimalni stepen ozbiljnosti da bi spadalo u domen člana 3.⁸³ Procena tog minimuma zavisi od svih okolnosti

⁷⁶ ECtHR, *Soering v. the United Kingdom*, App. No. 14038/88, Judgment of 7 July 1989, para. 103.

⁷⁷ *Ibidem*, para. 103.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ ECtHR, *Öcalan v. Turkey*, paras. 163.

⁸⁰ *Ibidem*, paras. 164–165.

⁸¹ ECtHR, *Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom*, App. No. 61498/08, Judgment of 2 March 2010, para. 120.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*, para. 121.

konkretnog slučaja, poput trajanja samog postupanja, fizičkih i psihičkih posledica i u nekim slučajevima, pola, starosti i zdravstvenog stanja žrtve.⁸⁴ Kako bi se utvrdilo da li je postupanje ili kažnjavanje bilo nečovečno ili ponižavajuće, patnja, odnosno poniženje moraju biti jači od onih koji su neizbežni kod zakonitih oblika takvog postupanja ili kažnjavanja.⁸⁵ Dakle, Sud će analizirati sve aspekte konkretnog slučaja i individualne okolnosti žrtve da bi ispitao povredu člana 3. EKLJP.

Revolucionarno u vezi sa tretmanom smrtne kazne od strane ESLJP je stav da je smrtna kazna kao takva protivna članu 3. i to bez obzira na način izvršenja. Sigurno je da pojedine metode imaju značajniji degradirajući i ponižavajući efekat, poput kamenovanja, spaljivanja ili egzekucije u prisustvu javnosti. Distinkcija je značajna i u fizičkom bolu i patnjama koje različite metoda izvršenja izazivaju. Ali, i pored svega navedenog, Sud je utvrdio da je smrtna kazna, izvršena na bilo koji način, protivna članu 3. EKLJP. Posledica takvog stava je da nema potrebe za procenom individualnih okolnosti svakog pojedinca koji je izložen riziku od izricanja ili izvršenja smrtne kazne, jer je ta činjenica sasvim dovoljna da Sud utvrdi povredu člana 3. EKLJP. Takvo rezonovanje Suda potpuno je u skladu sa uverenjem da je život vrhovno dobro, bez koga zaštita svih ostalih ljudskih prava potpuno gubi smisao, da je ljudsko dostojanstvo u suštini svakog ljudskog prava i da mora biti nepovredivo u demokratskom društvu, kao i da je vreme kada je težina određenog krivičnog dela opravdavala lišenje života odavno iza nas.

Imajući u vidu da su države članice Saveta Evrope ukinule smrtnu kaznu, opasnost od njenog izricanja ili izvršenja više ne postoji za lica u njihovoj nadležnosti. Međutim, moguće je da država ugovornica izruči lice nekoj drugoj državi u kojoj i dalje postoji smrtna kazna. Zato je ESLJP uspostavio pravilo o ekstrateritorialnoj primeni prava na život, prema kome član 2. EKLJP i član 1. Protokola broj 13. zabranjuju ekstradiciju i deportaciju pojedinca u državu u kojoj postoji realan osnov za sumnju da će biti izložen stvarnom riziku od smrtne kazne.⁸⁶

Navedena evolucija zabrane smrtne kazne trebalo bi da posluži kao uzor svim državama izvan Saveta Evrope, kako bi pravo na život uživalo apsolutnu zaštitu u svim delovima sveta.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*, para. 123. Ova zabrana je analogna zabrani iz člana 3. EKLJP, prema kojoj država ugovornica ne sme izručiti lice u drugu državu, ako postoji realan osnov za sumnju da će tamo biti izloženo stvarnom riziku od postupanja koje je suprotno članu 3. EKLJP. Više o tome, ECtHR, *Saadi v. Italy*, App. No. 37201/06, Judgment of 28 February 2008, para. 126.

Američka konvencija o ljudskim pravima

Pravo na život garantovano je odredbom člana 4. Američke konvencije o ljudskim pravima⁸⁷, dok član 27. stav 2. zabranjuje njegovu derogaciju, kao i derogaciju pravosudnih garancija neophodnih za zaštitu ovog prava. Pravo na život opisano je kao “temelj svih ostalih prava”⁸⁸.

Jedini izuzetak predviđen članom 4. je smrtna kazna, koja se može izreći samo za najteža krivična dela, pravnosnažnom odlukom nadležnog suda i u skladu sa zakonom kojim je takva kazna bila zaprećena pre izvršenja krivičnog dela. Državama koje su već ukinule smrtnu kaznu zabranjeno je da je ponovo uvedu i ona se nikada ne može izreći za krivična dela političkog karaktera, niti licima koja su u momentu izvršenja dela imala manje od 18 ili više od 70 godina, kao ni trudnicama. Takođe, svakom osuđeniku na smrtnu kaznu je garantovano pravo da traži amnestiju, pomilovanje ili zamenu kazne, a ona ne sme biti izvršena dok traje odlučivanje o takvom zahtevu. Uz Američku konvenciju usvojen je i Protokol o ukidanju smrtno kazne iz 1990. godine, koji je do danas potpisalo i ratifikovalo manje od polovine država ugovornica konvencije.⁸⁹

S obzirom da je Američkom konvencijom zabranjeno arbitrarno lišenje života, Međuamerički sud za ljudska prava je u različitim slučajevima ispitivao da li je lišenjem života povređen član 4. Konvencije.

Prvi među njima su slučajevi u kojima je kvalifikovao izricanje smrtno kazne suprotno ograničenjima iz Američke konvencije, kao arbitrarno lišenje života.⁹⁰ Primera radi, Sud je utvrdio povredu člana 4. jer je država proširila smrtnu kaznu i na krivično delo kidnapovanja, koje ne spada u korpus najtežih krivičnih dela.⁹¹

Iako Američka konvencija na propisuje druga inherentna ograničenja prava na život, Sud je u nekoliko navrata razmatrao slučajeve upotrebe sile od stra-

⁸⁷ Organization of American States, *American Convention on Human Rights*, “Pact of San Jose”, *Costa Rica*, 22 November 1969.

⁸⁸ Annual Report of the Inter-American Commission on Human Rights, 1986–1987, OAS Doc. OEA/Ser.L/V/II.71, doc. 9 rev. 1, p. 271. Ono što je karakteristično za Američku konvenciju i pravo na život je okolnost da član 4. garantuje pravo na život od trenutka začetka. Takav stav nije izričito zauzet od strane Evropskog suda za ljudska prava, ECtHR, *Vov. France*, App. No. 53924/00, 8 July 2004, para. 85.

⁸⁹ Organization of American States, *Protocol to the American Convention on Human Rights to Abolish the Death Penalty*, 8 June 1990, OAS Treaty Series, No. 73.

⁹⁰ IACHR, *Boyce et al. v. Barbados*, Judgment of 20 November 2007, para. 57; IACHR, *Hilaire, Constantine and Benjamin et al. v. Trinidad and Tobago*, Judgment of 21 June 2002, paras. 103, 106.

⁹¹ IACHR, *Raxcaco Reyes v. Guatemala*, Judgment of 15 September 2005, para. 66.

ne policije i vojske, te prepoznao da ona izuzetno može biti opravdana potrebama javne sigurnosti i bezbednosti.⁹² Upotreba smrtonosne sile mora biti izuzetna i saglasna principima legalnosti, neophodnosti i proporcionalnosti.⁹³ U kontekstu legitimnih ciljeva, Sud je citirao Osnovne principe UN o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane službenika koji sprovode zakon, ističući da upotreba smrtonosne sile mora biti ograničena na “slučajeve samoodbrane ili odbrane drugih od neposredne pretnje po život ili ozbiljnih povreda, slučajeve sprečavanja naročito teških krivičnih dela koja predstavljaju pretnju po život, radi hapšenja lica koja su opasnost i opiru se autoritetu države ili sprečavanja njihovog bekstva i to u situacijama kada su blaža sredstva neefikasna za postizanje navedenih ciljeva”.⁹⁴ Namerna upotreba smrtonosnog vatrenog oružja može biti opravdana samo kada je to neophodno radi zaštite života.⁹⁵ Dakle, i u jurisprudenciji Međuameričkog suda za ljudska prava koristi se standard “apsolutno neophodna” sila, te se primenjuje test proporcionalnosti, ali samo zato što je krajnji cilj zaštita života drugih lica. Tako je u slučaju ubistva migranata na graničnom prelazu, Sud utvrdio povredu prava na život, jer “oni nisu predstavljali stvarnu ili neposrednu pretnju po vojnike ili druga lica” i istakao da “vojnici nisu smeli da koriste silu, čak iako bi to značilo da bekstvo neće biti sprečeno”.⁹⁶ Saglasno stavu Komiteta za ljudska prava i Evropskog suda za ljudska prava, sila ne sme biti upotrebljena isključivo radi sprečavanja bekstva ili hapšenja lica zakonito lišenog slobode, već samo ako je to neophodno radi zaštite života.

Najveći doprinos koji je Sud dao u kontekstu prava na život odnosi se na prinudne nestanke.⁹⁷ U praksi je razvio ovaj aspekt prava na život i u velikom broju predmeta istakao da prinudni nestanci predstavljaju naročito tešku povredu ne-derogativnih i osnovnih ljudskih prava.⁹⁸ Zbog toga je zabranu prinudnih

⁹² IACHR, *Landaeta Mejias Brothers et al. v. Venezuela*, Judgment of 27 August 2014; IACHR, *Uzcátegui et al. v. Venezuela*, Judgment of 3 September 2012.

⁹³ IACHR, *Landaeta Mejias Brothers et al. v. Venezuela*, para. 134; IACHR, *Zambrano Veéez et al. v. Ecuador*, Judgment of 4 July 2007, paras. 83–85.

⁹⁴ IACHR, *Landaeta Mejias Brothers et al. v. Venezuela*, para. 131.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ IACHR, *Nadege Dorzema et al. v. Dominican Republic*, Judgment of 24 October 2012, para. 83.

⁹⁷ Thomas M. Antkowiak, Alejandra Gonza, *The American Convention on Human Rights*, Oxford University Press, Oxford, 2017.

⁹⁸ IACHR, *Goiburú et al. v. Paraguay*, Judgment of 22 September 2006, para. 84; IACHR, *Osorio Rivera and Family Members v. Peru*, Judgment of 26 November 2013, para. 112; IACHR, *Gudiel Alvarez et al. v. Guatemala*, Judgment of 20 November 2012, para. 232.

nestanaka zajedno sa obavezom države da sprovede istragu i kazni izvršioce ovog dela kvalifikovao kao kogentnu normu međunarodnog prava.⁹⁹

Usled ove okolnosti, trebalo bi razmotriti odnos između kogentnih normi međunarodnog prava i normi koje predstavljaju apsolutna ljudska prava. Ako se kogentna norma definiše kao norma koja se nikada ne može staviti van snage i od koje nisu dozvoljena bilo kakva odstupanja, i koja je kao takva prihvaćena od strane reprezentativne većine država članica međunarodne zajednice, sličnost sa apsolutnim pravima je i više nego očigledna. U oba slučaja radi se o normama koje su toliko važne da se nikada ne smeju derogirati. Razlika se ogleda u tome što kogentni karakter norme mora da prihvati kvantitativna i kvalitativna većina država, dok se kod apsolutnih prava ovakav uslov ne postavlja. Zato je moguće da pravo bude percipirano kao apsolutno od strane jedne grupe država, ali ne i od ostatka međunarodne zajednice. Suprotno, ako je norma u oblasti ljudskih pravapostala kogentna norma, izvesno je da je onda i apsolutno zaštićena i da predstavlja apsolutno ljudsko pravo. Bez detaljnije analize da li je zabrana prinudnih nestanaka stvarno stekla kogentni karakter, nesumnjivo se može zaključiti da u sistemu Američke konvencije o ljudskim pravima, ona predstavlja apsolutno zaštićeno pravo.

DA LI JE PRAVO NA ŽIVOT APSOLUTNO PRAVO

Od ponuđenih definicija, najispravnijom se čini ekstenzivna, prema kojoj su apsolutna prava ona koja se nikada ne mogu ograničiti niti derogirati, jer samo ona uživaju apsolutnu zaštitu u svim okolnostima. Za odgovor na pitanje da li je takva zaštita priznata i u odnosu na koja prava, potrebno je analizirati svaki međunarodni ugovor ponaosob.

Ni Pakt o građanskim i političkim pravima, ni Američka konvencija o ljudskim pravima ne štite pravo na život na apsolutan način. Dokle god postoji smrtna kazna, pravo na život neće biti apsolutno zaštićeno. U pojedinim državama ugovornicama ovih međunarodnih instrumenata ona ne samo da postoji već se i dalje izvršava.¹⁰⁰ Zbog toga se može zaključiti da u okviru ovih instrumenata, apsolutnu zaštitu uživa zabrana arbitrarnog lišenja života, koju je Komitet za ljudska prava kvalifikovao čak i kao kogentnu normu međunarodnog prava¹⁰¹, dok je

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ Iako se u SAD određeno vreme nije primenjivala, izvršenje pet smrtnih kazni je zakazano za decembar 2019. godine i januar 2020. godine. Sve dok najuticajnije države ne promene svoj stav po pitanju smrtno kazne, ne može se očekivati da će njeno ukidanje dobiti univerzalne razmere.

¹⁰¹ UN Human Rights Committee, *CCPR General Comment No. 29 on Derogation during State of Emergency*, Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth Session, 2001, A/56/40 (Vol. I), para. 11.

u sistemu Američke konvencije o ljudskim pravima takav status priznat i zabrani prinudnih nestanaka. S obzirom da ove zabrane podrazumevaju i proceduralnu obavezu države da sprovede efikasnu i delotvornu istragu, i njoj se mora priznati apsolutni karakter.

Naposletku, pravo na život najšire je zaštićeno u okvirima Evropske konvencije o ljudskim pravima. Inherentna ograničenja prava na život nisu prepreka kvalifikaciji ovog prava kao apsolutnog, dokle god se tumače veoma restriktivno i zapravo služe zaštititi prava na život ostalih pojedinaca. Nijedan drugi cilj ne može biti dovoljno važan da opravda lišenje života.

Put do potpunog napuštanja smrtne kazne u državama članicama Saveta Evrope nije bio kratak, ali je okončan. U jednom od novijih predmeta, ESLJP je smrtnu kaznu opisao kao “namerno uništavanje ljudskog bića od strane države” i istakao da “svako lišenje života, bez obzira na sredstvo izvršenja, podrazumeva fizički bol”, kao i da “sama spoznaja da će lice biti pogubljeno od strane države nužno vodi intenzivnim psihološkim patnjama”.¹⁰² Sud je citirao i preambulu Protokola broj 13. uz Konvenciju, prema kojoj je “pravo na život osnovna vrednost u demokratskom društvu, a ukidanje smrtne kazne neophodno radi zaštite ovog prava i potpunog prepoznavanja urođenog dostojanstva svih ljudskih bića”.¹⁰³ Tek kada sve države sveta to prihvate, međunarodno pravo ljudskih prava biće bogatije za još jedno univerzalno prihvaćeno apsolutno ljudsko pravo.

ANA ZDRAVKOVIĆ
Ph.D., candidate, Faculty of Law,
University of Belgrade

THE RIGHT TO LIFE ANALYSED THROUGH THE LENS OF ABSOLUTE HUMAN RIGHTS

Summary

Distinction between absolute and relative human rights can be found not only in the theory of human rights, but also in the jurisprudence of various international courts. However, there is a lack of detailed analysis of absolute human rights, as well as generally accepted list of rights that can be classified in this category. After discussing the most appropriate definition of the term, the author examines whether the right to life can be qualified as an absolute human right and if the inherent limitations of the right to life present an obstacle to such a qualification. The existence and ap-

¹⁰² ECtHR, *Al Nashiri v. Poland*, App. No. 28761/11, Judgment of 24 July 2014, para. 577.

¹⁰³ *Ibidem*.

plication of the death penalty in many States, that are parties to international human rights treaties leads to the conclusion that the right to life is absolutely protected only in the system of the Council of Europe, since its members have completely abolished it, while according to other treaties and jurisprudence of their supervisory mechanisms, only certain aspects of the right to life can be considered as absolutely protected.

Key words: Absolute Human Rights, The Right to Life, International Covenant on Civil and Political Rights, European Convention on Human Rights, American Convention on Human Rights